

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.922:[378.147:347.96]

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2025.4.15>

Заміщак М. І.

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

Дрогобицького державного педагогічного університету

імені Івана Франка

ORCID: 0000-0003-4559-1257

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ТА МОРАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

THE INTERRELATION OF PROFESSIONAL CULTURE AND MORAL SELF-CONSCIOUSNESS IN THE TRAINING OF FUTURE LAWYERS

Стаття присвячена аналізу взаємозв'язку професійної культури та моральної самосвідомості у підготовці майбутніх юристів. Розглянуто вплив соціально-культурних трансформацій на ціннісно-нормативну сферу студентської молоді, окреслено особливості формування правосвідомості та моральних якостей майбутніх правників. Проаналізовано структурні компоненти професійної моральної самосвідомості: когнітивну, емоційно-ціннісну та дієво-вольову, а також етапи її розвитку – від сприйняття професійних цінностей до формування власної системи ціннісних орієнтацій. Проведено емпіричне дослідження життєвих і професійно-значущих цінностей студентів-юристів, виявлено гендерні відмінності у пріоритетах, домінування прагматично-егоїстичних орієнтацій та суперечність між знанням моральних норм і готовністю їх дотримуватися. Досліджено рівень емпатійності та професійної спрямованості, що свідчить про потребу в розвитку гуманістичних компетентностей і відповідального ставлення до професійних завдань. Визначено, що ефективними механізмами розвитку професійно-моральної самосвідомості є педагогічний та психологічний супровід освітнього процесу, діалогічне спілкування і професійна рефлексія, що сприяють усвідомленню цінностей, моральному вибору та саморозвитку. Підкреслено, що формування професійно-моральної самосвідомості майбутніх юристів є складним динамічним процесом і визначає здатність усвідомлено планувати, оцінювати та регулювати власну діяльність, враховуючи професійні та моральні цінності. Професійна моральна самосвідомість водночас виступає результатом і передумовою професійного становлення майбутнього юриста, підвищуючи рівень його професійної культури та готовність до ефективної, здорової професійної діяльності.

Ключові слова: професійна культура, моральна самосвідомість, майбутні юристи, професійна мораль, ціннісні орієнтації, правосвідомість, педагогічний супровід, професійна рефлексія, гуманістичні компетентності.

The article is devoted to the analysis of the interrelation between professional culture and moral self-consciousness in the training of future lawyers. It examines the impact of socio-cultural transformations on the value-normative sphere of students, outlines the features of legal consciousness formation and the development of moral qualities of future legal professionals. The structural components of professional moral self-consciousness are analyzed, including cognitive, emotional-value, and volitional-behavioral aspects, as well as the stages of its development – from perceiving professional values to forming one's own system of value orientations. An empirical study of life and professionally significant values of law students was conducted, revealing gender differences in priorities, the predominance of pragmatic-egoistic orientations, and a discrepancy between knowledge of moral norms and the readiness to follow them. The study levels of empathy, and professional focus, indicating the need to develop humanistic competencies and responsible attitudes toward professional tasks. It was determined that effective mechanisms for developing professional moral self-consciousness include pedagogical and psychological support of the educational process, dialogical communication, and professional reflection, which facilitate awareness of values, moral choice, and self-development. It is emphasized that the formation of professional moral self-consciousness in future lawyers is a complex dynamic process that determines the ability to consciously plan, evaluate, and regulate one's activities, taking into account professional and moral values. Professional moral self-consciousness simultaneously acts as both a result and a prerequisite for the professional development of future lawyers, enhancing their level of professional culture and readiness for effective, ethical professional activity.

Key words: professional culture, moral self-consciousness, future lawyers, professional morality, value orientations, legal consciousness, pedagogical support, professional reflection, humanistic competencies.

Постановка проблеми. Соціально-політичні та економічні трансформації, що відбуваються в Україні протягом останніх років, детермінують суттєві зрушення у процесах формування та розвитку суспільної свідомості, зокрема в площині духовно-моральних взаємин. Унаслідок цих об'єктивних змін фіксуються прояви деформації ціннісно-нормативної сфери молодого покоління, зниження регулятивного

потенціалу етичних норм і принципів. У наукових дослідженнях відзначається посилення егоцентричних орієнтацій, недостатній рівень сформованості моральних цінностей і моральних почуттів, а також порушення структури моральної мотивації, що загалом спричиняє поглиблення кризи духовності.

Рівень правової свідомості майбутніх фахівців правничої сфери виступає ключовим чинником їх

соціально-правової активності, визначаючи міру готовності до підтримання законності та правопорядку. Професійна діяльність юриста вимагає усвідомлення значущості власних прав і інтересів, володіння комплексними знаннями щодо механізмів їх реалізації та захисту, а також неухильного дотримання етичних і професійних зобов'язань, що передбачає повагу до прав та свобод інших громадян.

Таким чином, розвиток правової свідомості майбутніх юристів потребує цілеспрямованих, системно організованих педагогічних і виховних впливів, орієнтованих на різні компоненти індивідуальної свідомості. Особливо чутливою до суспільно-культурних змін є саме сфера морально-правової самосвідомості, що зумовлює необхідність її науково обґрунтованого формування.

Виклад основного матеріалу. А. Луцький [4] визначає правосвідомість як специфічну форму свідомості, що забезпечує можливість конструювання індивідуального образу чинного або бажаного права. У такому розумінні правосвідомість постає суб'єктивною підставою права, умовою його становлення та подальшого розвитку. Відповідно, її структура охоплює низку елементів та їх взаємозв'язки, які відображають внутрішню організацію цього феномена та характер взаємодії складових, що беруть участь у його формуванні. При цьому виокремлення структурних компонентів не передбачає їх повної автономності. Навпаки, будь-яка модель структури правосвідомості є результатом авторської інтерпретації та обраної методологічної позиції, тоді як у реальній психічній організації ці елементи функціонують у тісній взаємодії та не існують ізольовано.

С. Кононенко [3] підкреслює багатовимірність правової свідомості як феномена, що формується під впливом як внутрішніх (психічних), так і зовнішніх (соціальних) детермінант. Це зумовлює потребу аналізу її розвитку в контексті функціональних зв'язків, які інтегрують усі компоненти в цілісну систему.

Згідно з концепцією С. Сливки [6], одним із ключових чинників формування правосвідомості є правове виховання майбутніх юристів, що передбачає систематичне засвоєння фундаментальних теоретичних положень і спеціалізованих практичних юридичних знань. Такий процес сприяє зниженню рівня соціального конформізму, усуває тенденції до некритичного наслідування чужих позицій та автоматичного виконання зовнішніх розпоряджень. Завдяки правовому вихованню моральні цілі суспільства отримують глибше та цілісніше усвідомлення, що визначає формування внутрішнього імперативу професійного обов'язку та розвиток деонтологічного складника правосвідомості. Систематичне вивчення права майбутніми юристами забезпечує розширення змісту їхніх деонтологічних орієнтирів, поглиблює розуміння функцій правосвідомості й уможливує подолання обмеженості винятково практичним досвідом.

Аналіз сучасних досліджень засвідчує, що у моральних орієнтаціях молоді одночасно проявляються тенденції духовного оновлення на основі

засвоєння загальнолюдських цінностей та негативні зміни, зумовлені соціальними процесами. У цьому контексті проблема формування професійної самосвідомості та її морального компонента у майбутніх юристів набуває особливої актуальності. Моральні якості особистості, зокрема гуманістичні, формуються у процесі взаємодії в системі соціальних відносин, у межах яких людина реалізує свою провідну суспільну функцію.

Розвиток моральної особистості [2], зорієнтованої на ставлення до людини як до найвищої цінності, потребує застосування особистісно орієнтованого підходу до навчально-виховного процесу, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, прийняття іншого як самостійної та унікальної особистості, упровадження діалогічних форм комунікації та створення умов для самоактуалізації й творчого саморозвитку здобувача освіти. Формування здатності вибудовувати такі стосунки є важливою складовою професійної підготовки майбутніх юристів і має бути забезпечене в процесі їх навчання у закладі вищої освіти.

З позиції В. Сокаля [7], важливим чинником професійного становлення юриста є дотримання суспільно значущих моральних норм, які визначають ключові орієнтири осмислення ролі правника в українському соціокультурному просторі. Дослідник виокремлює такі складові професійної культури юриста, як моральна, політична, етична, правова та естетична культури. Необхідною передумовою формування правосвідомості правників є належний рівень професійної моралі, тобто система моральних і морально-правових норм, які регулюють поведінку та дії юриста у професійній діяльності. Оскільки професійна мораль є динамічним і варіативним утворенням, що адаптується до соціальних умов та тенденцій розвитку юридичної професії, вона істотно впливає на формування деонтологічного компоненту правосвідомості.

Узагальнення наукових підходів різних авторів дає змогу ґрунтовніше осмислити феномен моральної самосвідомості як складного психічного утворення, предметом якого є нормативно-ціннісний зміст Я-образу майбутнього юриста та сама особистість як його носій. Професійна мораль виконує функцію внутрішнього регулятора, що допомагає юристові здійснювати морально виважений вибір під час виконання службових обов'язків та приймати оптимальні рішення в практичній діяльності.

У цьому контексті важливим засобом формування правосвідомості є розвиток морального самоконтролю юриста, що передбачає опанування правил і принципів поведінки, які мінімізують імовірність аморальних дій. Кожен професійний вчинок фахівця права має бути підпорядкований свідомому моральному контролю. Така здатність формується на основі високого рівня моральних якостей та накопиченого життєвого досвіду [1]. Це, у свою чергу, актуалізує необхідність цілеспрямованого розвитку моральної самосвідомості майбутнього юриста.

Аналіз теоретичних джерел дозволяє дійти висновку, що моральна самосвідомість є одним із

центральної психологічної утворення особистості, яке не характеризується статичністю, а функціонує як динамічна система.

Аналіз наукових підходів до проблематики моральної самосвідомості засвідчив відсутність єдності серед дослідників щодо визначення її провідного структурного компонента. Зокрема, окремі науковці акцентують увагу переважно на когнітивному аспекті моральної самосвідомості та його змістовій наповненості. Інші автори (М.Боришевський, В. Демиденко, М. Савчин) надають пріоритет дослідженню емоційно-ціннісного компоненту, зосереджуючись на моральних почуттях, таких як сором, відповідальність, совість.

Суттєвим змістовим аспектом вивчення моральної самосвідомості є ціннісні орієнтації та система цінностей у цілому. Науковці визначають їх базовими структурними одиницями цього морального утворення. Встановлено, що ціннісні орієнтації мають динамічний характер і зазнають якісних змін у процесі морального розвитку особистості.

У нашому дослідженні було поставлено за мету проаналізувати особливості ціннісних орієнтацій майбутніх юристів та визначити можливі напрями розвитку їх моральної самосвідомості, розглядаючи її як важливий компонент професійної самосвідомості. Для цього було проведено емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій студентів-правників. У вибірці взяли участь 45 осіб, серед яких 18 дівчат та 27 юнаків.

Отримані результати щодо життєвих цінностей майбутніх юристів підтвердили висновки попередніх досліджень про домінування утилітарно-прагматичних, переважно егоцентричних орієнтацій. Водночас було встановлено наявність у студентів знань про професійно-етичні вимоги до юриста. Зокрема, 89,6 % опитаних зазначили, що правник має виявляти розуміння, справедливість та чесність. Водночас було виявлено суперечність між наявними знаннями про моральні норми та особистісною готовністю студентів приймати й дотримуватися цих норм у власній поведінці. Такий дисбаланс свідчить про недостатню інтегрованість моральних знань у систему ціннісних установок майбутніх правників.

На першому етапі емпіричної роботи дослідження носило характер експрес-опитування. За допомогою анкети закритого типу студентам-юристам було запропоновано відповісти на запитання, що стосувалися їхніх життєвих пріоритетів. Учасникам подавали перелік основних життєвих цінностей, серед яких необхідно було визначити ступінь їх значущості для себе.

1. Бути здоровим.
2. Отримати достойну освіту, професію.
3. Створити сім'ю.
4. Зробити кар'єру.
5. Знайти кохання.
6. Знайти своє місце в суспільстві й приносити користь людям.
7. Зробити життя для всіх кращим.
8. Мати можливість реалізувати свої здібності.

9. Мати владу, щоб досягти в житті всього, чого захочеш.

10. Вірити в Бога й жити за його заповідями.

11. Розвиватися духовно й розширювати свій кругозір.

12. Досягти матеріального достатку.

13. Користуватися життєвими втіхами, брати все від життя.

Отримані дані засвідчують наявність виразних гендерних відмінностей у структурі життєвих цінностей майбутніх юристів. Для студенток пріоритетними виявилися такі цінності, як збереження здоров'я та здобуття якісної освіти й професії (85,3%), прагнення до кохання (84,2%), створення сім'ї (74,4%), професійна кар'єра (56,8%) та матеріальне благополуччя (55%).

Для студентів-юнаків найвищий ранг посідає здобуття престижної професії та освіти (87,6%), далі – орієнтація на створення сім'ї (78,8%), збереження здоров'я (74,6%), прагнення до життєвих насолод і максимального використання можливостей життя (66,3%) та кар'єрні амбіції (64,9%).

У порівнянні з показниками попередніх років простежується поява нових ціннісних орієнтирів: для студенток – акцент на матеріальній забезпеченості, для студентів-юнаків – орієнтація на отримання життєвих задоволень і прагнення «взяти від життя все».

Представлений набір життєвих орієнтирів відображає переважно термінальні цінності. На наш погляд, під час вибору відповідей студенти частково керувалися «ефектом фасаду» – прагненням продемонструвати відповідність соціально схвалюваним нормам, очікуванням та загальноприйнятим уявленням про «правильні» життєві пріоритети.

Узагальнені результати свідчать, що найвагомішими для студентської молоді є такі цінності: здобуття якісної освіти та професії (87%), збереження здоров'я (79%), створення сім'ї (76%), професійна кар'єра, кохання і матеріальний добробут (57%), а також прагнення до життєвих насолод (56%).

Менш значущими виявилися гуманістичні та альтруїстичні орієнтири: прагнення знайти своє місце у суспільстві та приносити користь іншим (55%), сприяти поліпшенню життя людей загалом (35%). Невисокими є й показники цінностей саморозвитку: можливість самореалізації (40%), духовного зростання та розширення світогляду (36%).

На другому етапі дослідження було використано комплекс психодіагностичних методик: методику визначення спрямованості особистості Б. Басса; методику діагностики структури ціннісних орієнтацій С. Бубнової; методику визначення рівня емпатійних здібностей В. Бойка.

Застосування методики Б. Басса дало змогу з'ясувати домінуючі типи спрямованості майбутніх юристів: на себе, на діяльність та на спілкування. У студентів-юнаків найбільш вираженою є ділова спрямованість, що відображає орієнтацію на досягнення результату та успіх колективу (43% респондентів поставили її на перше місце). Другу позицію

посіла особистісна (40%), а спілкування як пріоритет визначили 27% студентів, що свідчить про більшу потребу в емоційній підтримці порівняно з дівчатами (23% студенток).

У дівчат-майбутніх юристів провідною є особистісна спрямованість (51%), тоді як ділова займає другу позицію (39%). Загалом дівчата виявилися більш самостійними, автономними та емоційно стриманими, орієнтованими на вирішення персональних і професійних завдань. Вони схильні вступати в комунікацію лише у разі її результативності.

Отже, для більшості студентів юридичних спеціальностей домінує особистісна спрямованість, другорядною є ділова, а найменше значення має орієнтація на спілкування.

Результати тесту ціннісних орієнтацій С.Бубнової показали, що найзначущішими для студентів та студенток є такі цінності: визнання та пошана з боку інших людей (на перше місце її поставили 47% студентів-юнаків і 44% студенток), матеріальний добробут (34% та 30% відповідно), відпочинок (25% і 21%), а також допомога та милосердя до інших (24% і 29%).

Пізнання нового в природі, світі та людині важливіше для студентів-юнаків, ніж для студенток, – його на перше місце поставили 12% студентів і лише 5% студенток. У той же час пошук і насолода від прекрасного значно важливіші для студенток – 24,9% проти 7% у студентів-юнаків. Соціальна активність, спрямована на позитивні зміни в суспільстві, важливіша для хлопців, ніж для дівчат, проте її значущість залишається низькою (5% та 3% відповідно).

Високий соціальний статус та управління людьми вважаються значущими для 16% студентів-юнаків і 13% студенток.

Отже, найбільш пріоритетними професійно значущими рисами майбутніх правників є компетентність (41%) та відповідальність (36%), тоді як менш значущими виявилися прагнення до самовдосконалення (31%), доброзичливість (33%) та етичні цінності: порядність, чесність, справедливість (32%).

Результати проведеного дослідження здатності до емпатії (співпереживання) засвідчили, що серед студентів-юристів 5% мають низький рівень емпатійності, 82% – середній, а 13% – високий; при цьому не виявлено студентів з дуже низьким або дуже високим рівнем емпатії.

Таким чином, дослідження свідчить, що домінуючими цінностями майбутніх юристів є прагматичні та егоїстичні орієнтири, тоді як професійно значущі цінності виявлені лише у невеликій частині респондентів. Це підкреслює актуальність проблеми формування професійної та моральної культури юриста, оскільки моральний розвиток і наявність глибинних цінностей є фундаментальною умовою професійної успішності правника.

Моральне ставлення до себе, інших людей та життя формується через напружену внутрішню роботу, переживання, роздуми, сумніви та пошуки. Тому в освітньому процесі необхідно створювати спеціальні психолого-педагогічні умови, спрямовані

на активізацію внутрішньої роботи студентів, підтримку їх духовно-етичного розвитку та розвиток ціннісно-сміслової сфери, що забезпечує набуття глибинного особистісного знання.

Моральна вихованість розглядається як складова загальної професійної культури юриста. Готовність до професійної діяльності є професійно значущою властивістю особистості, тому підготовка студента до професійної діяльності не може ігнорувати особистісний чинник. Професійна самосвідомість виступає одним із проявів цього чинника, оскільки вона є внутрішнім механізмом, що дозволяє особистості не лише усвідомлено сприймати навколишню дійсність, але й самостійно, з урахуванням власних можливостей, визначати рівень і характер власної активності.

Формування у майбутніх юристів професійної моральної самосвідомості, що базується на ціннісному ставленні до професійної діяльності, є однією з ключових умов розвитку їх професійної культури.

Професійна моральна самосвідомість визначається як усвідомлення особистістю себе у професійній діяльності. З одного боку, вона відображає об'єктивні умови професійної діяльності, потреби та можливості суб'єкта, регулюючи його професійні дії; з іншого – виступає важливим чинником професійного становлення і показником успішності опанування професією [3].

У процесі становлення професійної моральної самосвідомості відбувається психологічна перебудова особистості: від професійного самовизначення до самореалізації у діяльності. Зміни, що відбуваються під час навчання у закладі вищої освіти, безпосередньо впливають на формування студентом себе як майбутнього фахівця та професіонала.

Професійна самосвідомість є одночасно результатом і передумовою професійного розвитку. Вона фіксує підсумки психічного розвитку майбутнього юриста і водночас виступає внутрішнім регулятором його діяльності, забезпечуючи умови для подальшого професійного саморозвитку. Кожне нове знання про себе інтегрується з набутою базою досвіду, що забезпечує постійний процес самопроекткування та формування «Я-професійного».

Вона охоплює усвідомлену оцінку професійних знань, інтересів, цінностей, мотивів та ідеалів, забезпечує цілісне бачення себе як фахівця. Завдяки професійній моральній самосвідомості майбутній юрист здатний усвідомлювати цілі та завдання діяльності, планувати дії, аналізувати причини невдач і коригувати поведінку, підвищуючи рівень професійної культури.

Професійна моральна самосвідомість включає уявлення про себе як суб'єкта діяльності, професійну моральну самооцінку, професійний моральний ідеал, усвідомлення значущості діяльності і формується через процеси рефлексії [2].

У структурі професійної моральної самосвідомості дослідники виділяють три основні складові, які слід враховувати при формуванні професійної моральної самосвідомості майбутніх юристів: пізнавальну, емоційно-ціннісну та дієво-вольову.

Пізнавальна складова забезпечує можливість вивчати, аналізувати та оцінювати професійні та цінності (термінальні та інструментальні). Емоційно-ціннісна складова пов'язана з усвідомленням вибором значущих професійних цінностей. Дієвольова спрямована на перетворення власної системи ціннісних орієнтацій на основі обраних професійних цінностей [4].

Виділяють три етапи розвитку професійної моральної самосвідомості у майбутніх юристів: 1) сприйняття та осмислення існуючих професійних цінностей; 2) вибір значущих для себе професійних цінностей та формування на їх основі професійного морального еталону; 3) проєктування особистісної системи ціннісних орієнтацій на основі професійних цінностей.

Основною рушійною силою розвитку професійної моральної самосвідомості є внутрішня суперечність між «Я-реальним професійним» та «Я-ідеальним професійним» [5]. Механізмом, що забезпечує розвиток моральної самосвідомості, виступає професійна рефлексія – процес самовизначення, переосмислення та перебудови суб'єктом своєї свідомості, діяльності та спілкування, тобто власної поведінки як ціннісного ставлення до навколишнього світу.

Для ефективного розвитку професійної моральної самосвідомості у процесі навчання майбутніх юристів необхідно забезпечити: 1) стійку потребу до моральної саморефлексії у навчально-професійній діяльності; 2) стимулювання процесів самопізнання та мотивації до підвищення якості знань; 3) розвиток умінь моделювати та передбачати шляхи досягнення вищого рівня професійних знань; 4) створення реальних передумов для самоствердження та самостійності в думках і професійних діях; 5) формування навичок аналітичної рефлексії: самоаналізу, самоконтролю та морального самооцінювання як основи професійної діяльності.

Завдяки актуалізації професійної рефлексії майбутній юрист оволодіває здатністю реалізовувати власну внутрішню позицію, розвивати готовність до професійної діяльності, ефективно керувати своєю діяльністю, досягати поставлених цілей та перетворювати умови своєї професійної діяльності. Це дозволяє стати спостерігачем власної системи ціннісних орієнтацій, осмислювати професійний досвід і поступово формувати нові ціннісні стосунки.

Формування професійної моральної самосвідомості майбутніх юристів значною мірою залежить від психологічного супроводу, який спрямований на повноцінну реалізацію професійного потенціалу студента та задоволення його потреб як суб'єкта професійної діяльності.

Важливим чинником розвитку моральної самосвідомості є професійно-педагогічне спілкування між студентом та викладачем. Як зазначає науковець [5] звернення до глибинних етичних цінностей особистості можливе лише в діалогічному спілкуванні. Педагогічний діалог сприяє виявленню глибинних етичних установок особистості, активізації

внутрішньої роботи студента та формуванню внутрішнього діалогу з совістю.

Педагогічний діалог є зустрічною позицією щодо сутнісних проблем, в процесі обговорення яких ці позиції проявляються, усвідомлюються, уточнюються, збагачуються та трансформуються. Від викладача, який демонструє моральні якості у власній професійній діяльності, значною мірою залежить формування моральної свідомості та самосвідомості майбутніх юристів.

Відвертість і повага викладача, довіра до студентів, до їхньої людяності та потенціалу сприяють взаємній відкритості та довірі, забезпечують психологічну безпеку та знижують категоричність у відстоюванні власної моральної позиції. Зацікавленість викладача думками студентів стимулює їхню увагу до поглядів один одного, мінімізує суперництво та формує здатність до спокійного, зваженого аналізу власних і чужих позицій, усвідомлення обґрунтованості власної думки та її коректного вираження.

Варто наголосити, що викладач, який веде педагогічний діалог, має сам дотримуватися тих принципів, про які йдеться у спілкуванні. Фальш у словах або діях викладача одразу відчувається студентами, що руйнує довіру та щирість у відносинах і, як наслідок, зводить нанівець ефективність діалогу. Імітація правди призводить до імітації діалогу, що може спровокувати імітацію «моральності», рівнозначну її фактичній втраті.

У педагогічному діалозі доцільно виходити за межі навчально-пізнавальних проблем і включати до обговорення питання, що мають особистісне значення для майбутніх юристів. Завдання педагога полягає в організації таких навчально-професійних ситуацій, у яких відбувається виявлення глибинних цінностей особистості. У разі виникнення суперечностей або конфліктів із соціально зумовленими цінностями важливо допомогти студенту, як майбутньому юристу усвідомити цей конфлікт, щоб його вибір відбувався свідомо і відповідально. Необхідно підтримати «голос совісті», що відображає глибинну моральну позицію особистості. Цей процес наближений до діалогічного психологічного консультування [5].

Висновки. Таким чином, методичними механізмами розвитку професійно-моральної самосвідомості та її моральної складової виступають ініціація входу студентів у позицію рефлексії та діалогізація освітнього процесу.

Формування професійно-моральної самосвідомості майбутніх юристів є складним динамічним процесом, що охоплює когнітивну, емоційно-ціннісну та дієвольову складові і визначає здатність усвідомлено планувати, оцінювати та регулювати власну діяльність, враховуючи професійні та моральні цінності. Результати дослідження свідчать про переважання прагматично-егоїстичних цінностей серед студентів та існування гендерних відмінностей у пріоритетах, що обумовлює необхідність диференційованого підходу до розвитку їх професійно-моральної культури. Аналіз рівня

емпатійності демонструє потребу у посиленні внутрішньої мотивації, формуванні гуманістичних компетентностей та відповідального ставлення до професійних завдань. Ключовими механізмами розвитку професійно-моральної самосвідомості є педагогічний і психологічний супровід навчального процесу, діалогічне спілкування та активізація професійної рефлексії, що сприяють усвідом-

ленню власних глибинних цінностей, здійсненню відповідального морального вибору та саморозвитку особистості. Професійно-моральна самосвідомість водночас виступає результатом і передумовою професійного становлення майбутнього юриста, підвищуючи рівень його професійної культури та готовність до ефективної, етично обґрунтованої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахновська І. П., Лалуєва А. О. Правосвідомість юриста: шляхи формування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 20–23.
2. Заблоцький Н., Заблоцька С., Заміщак М. Психологічні чинники становлення професійної Я-концепції у майбутніх фахівців. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2021. № 4(4). С. 353–365.
3. Кононенко С. В. Методологічні підходи розроблення психолого-педагогічних аспектів розвитку правосвідомості майбутніх фахівців юридичного профілю. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Психологія. 2021. Т. 32 (71), № 1. С. 147–151.
4. Луцький А. І. Вплив правової ідеології на правосвідомість юриста. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія: Право. 2016. № 2 (14). С. 10–16.
5. Савчин М. В. Психологічний аналіз проблеми моральної свідомості і психологія професійної освіти. *Психологія і суспільство*. 2005. № 4. С. 115–131.
6. Сливка С. С. Професійна культура юриста (теоретико-методологічний аспект) : монографія. Львів : Світ, 2000. 336 с.
7. Сокаль В. А. Формування професійної культури майбутніх юристів у процесі вивчення педагогічних дисциплін. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1). С. 123–127.

Дата першого надходження рукопису до видання: 17.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025